

efekt turskoga nasrta, koji je bosanske franjevce bacio sve do Samobora, prosuđuje naskroz stereotipno po žrtvama u tome uzmičanju, dok je za modernog historika najodlučniji i najinteresantniji moment ona velika sposobnost akomodacije i afirmacije katolicizma u tadašnjoj mučnoj situaciji, jer je ona dovela do sjajne manifestacije kasnijega baroka.

U doba kada se gospodari samoborskoga grada svi od reda zalažu za reformaciju, kada su njihovi podanici, iz Saske doseljeni rudari u Rudama pristaše nove vjere, kad je sav Samobor preplavljen protestantizmom, žestoka borba franjevaca otkriva gdje koji interesantni socijalni momenat u akciji reformatora, koji u svom odlučnom nastupanju bezobzirno posizu za vlašću i za svim ekonomskim faktorima života i nemaju samo religijske, kulturne i literarne ambicije, toliko proučavane u današnjim literarno historijskim studijama protestantizma u vrijeme prodiranja reformacije među južne Slavene.

Svi sitni historijski detalji u prošlosti samoborskoga franjevačkog samostana, a Noršić ih obilno reda, jasno govore o glavnoj zadaći franjevaca u Samoboru, o njihovoj kontrareformatorskoj akciji. S tom misijom oni dolaze u Samobor, grade samostan i crkvu i ona se očituje u svakom njihovom zapisu. Oni vrše svoju dužnost »da pakao zatvaraju a nebo otvaraju«, govore plamene propovijedi, priređuju sjajne procesije a u crkvi svojom prokušanom agitacijom velikom vještinom spretno do-

čaravaju krasotu nebeskih dvora, da ljepotom i sjajem zanesu duše vjernika. Ovaj najljepši rezultat kontrareformacije, ovo pretvaranje katoličkih crkava u prebogatije umjetničke dvorane, one prave »bižue« barokne umjetnosti, što ih čuva samoborska franjevačka crkva, autoru nije uspjelo dovoljno istaknuti. Tu je trebalo dati historijsko-umjetničku analizu, dobre reprodukcije i plastični prikaz ovih djela; tu je trebalo potaknuti fantaziju da stvori živu impresiju sve te ljepote i pod tim dojmom uhvatiti perspektivu historijskog i kulturnog značenja samoborskih franjevaca i njihove crkve te iznijeti sintezu svega onog rada, koji je stvorio takove pozitivne vrednote.

Uza sve to što Noršićeva radnja nije rađena na širokoj i modernoj kulturno-historijskoj osnovi, svojim mnogim i zanimljivim detaljima komplikovanih i u našoj nauci još uvijek nedostavno osvijetljenih odnosa u vrijeme protureformacije, ona je dobar prilog našoj još ne napisanoj monasteriologiji.

Radnja ima ova poglavlja: Dolazak franjevaca u Samobor (1525.), Gradnja samostana (1618.), Samostanska crkva, Samoborski gvardijani i samostanska obitelj, pa konačno Razne bilješke iz prošlosti samostana (protuluterovska akcija, rad oko bratovštine Majke božje škupularske, ranarništvo, lje-karna, pučka škola, klerikat, vojničke okupacije, knjižnice i dr.).

Većeslav Heneberg.

B I L J E Š K E

* Predradnje oko iskopavanja rimskog grada Epidaura. Na godišnjoj glavnoj skupštini Hrvatskog starinarskog društva u Dubrovniku pao je predlog, da se izašalje jedan posebni odbor stručnjaka na Obod*) svrhom, da izvidi i prouči u onom kraju otprije iznijeto pitanje u pogledu eventualnih iskopina rimskog grada Epidaura. Članovi spomenutog odbora sti-goše 27. kolovoza na Zvekovicu, odatle na Humac i Obod. Za vrijeme njihovog obila-ženja što je trajalo cijeli dan, ostadoše iznenadeni čestim pronalazcima rimskih fragmenata kao kržina od zemljanih posuda (amfora), poklopaca, mramornih ploča razne boje vjerovatno sa pločnika kuća i drugog uresnog kamenja. Ovi predmeti nalaze se rasijani po gomilama i međama, gdje ih je težak pobacao pri obrađivanju polja. Najvažniji komadi bili su prikupljeni i prene-

*) Dubrovački historičari misle, da se cen-trar grada Epidaura nalazi na Obodu.

seni u Bogišićev muzej u Cavtatu, a ondje sličnih komada već ima. Konstatovano je, da su u zadnje vrijeme na Zvekovici neda-leko od željezničke stanice seljaci otkopali jedan dosad nepoznat ogranak glavnog rimskog vodovoda i porušili ga. Od uklonjenih komada napravili su velike naslage usred istoga polja. Izaslanici su obišli i Čistu luku, gdje se na morskome dnu opažaju temelji starog rimskog grada. U mnogim seljačkim kućama imali su prigodu da vide lijepih zbiraka mjedenog i srebrnog rimskog novca, te uresnih predmeta od metala, a vlasnici kažu, da su sve to pronašli po ba-štinama. Muzej u Cavtatu trebao bi to otkupiti. Članovi odbora su zatim krenuli u Cavtat, kojim su se pridružili neki članovi arheološkog društva »Epidaurus« u Cavtatu, te im u njihovome bratskom pothvatu ponudili svoju saradnju. Zajednički su pregledali započete radnje na Ratu i drugim predjelima mjesta. I ovdje na Ratu nailazili su na različne fragmente slične onima na

Obodu, ali u obilatoj mjeri. Obzirom, da je arheološko društvo »Epidaurus« još od prije poduzelo sa uspjehom iskopine u neposrednoj blizini Cavtata, ali je zbog pomanjkanja potrebitih sredstava moralo da započeti rad obustavi, i mi s naše strane preporučujemo zaslužnom društvu »Epidaurus«, koje broji marljivih i agilnih radnika, da ne odustane i da do konca nastavi započeti rad. Arheologija je jedna velika atrakcija osobito za izobraženi strani svijet, pak je nesumnjivo, da će dolaskom toga stranog svijeta i sami mještani crpsti materijalne koristi. Zato je Općina u prvome redu pozvana, da novčano pritekne u pomoć takovim akcijama. Ponavljamo: Cavtat mora da bude Dubrovniku ono, što Solin Splitu. — Uprava Hrvatskog starinarskog društva u Dubrovniku.

* O Gradskom Muzeju u Velikom Bečkereku donosi subotički »Dnevnik« u svom 18. broju I. godine ovaj izvještaj: »Još pre Jugoslavije u Velikom Bečkereku, kao središtu Torontalske županije, zajedničkim nastojanjem županiske i gradske uprave udaren je bio temelj jednom muzeju, čija je svrha bila, da skuplja spomenike života, kulture i prosvete Banata. Muzej je bio lepo uređen, u njemu beše dosta važnih istorijskih predmeta i nedirnut je dočekao naše Oslobođenje i Ujedinjenje. Sve do 1923 godine muzej je bio smešten u prostorijama drugog sprata gimnazijske zgrade. Međutim te godine je gradsko predstavništvo rešilo da se baš taj deo gimnazijske zgrade izda pod zakup za smeštanje rimokatoličke biskupije banatske. Tako je gradski muzej morao na brzu ruku, u roku od 24 časa da se iseli. Od iseljavanja muzeja, pa sve do prošle godine predmeti muzeja nalazili su se raštrkani po raznim mestima, a najveći deo je bio smešten u jednoj tavanskoj sobi u zgradi Gradanske Kasine i na tavanu gradske i županijske zgrade. Muzej je zadesila i jedna teška nesreća, jer su nepoznati lopovi provalili u sobu, gde su bile stvari smeštene, sve stvari razbacali, mnoge stvari polupali, po svoj prilici tražeći numizmatičku zbirku, o kojoj se govorilo da ima znatan broj zlatnog novca. Nakon pet godina pošlo je za rukom jednom članu gradske uprave, da uz pristanak gradskog saveta pokupi te razbacane ostatke gradskog muzeja i smesti ih u jednu pristojnu prostoriju u jednoj od gradskih zgrada. Tako je spašeno, što se još moglo spasti. No da bi muzej mogao biti otvoren i stavljen publici na raspoloženje trebalo bi, da se stručnjački utvrdi. Za sada je to još nemoguće. Ipak je postignuto da se muzej i knjižnica nalaze pod krovom i nadzorom«.

* Gđa Marija Pol, rođ. Bogišić, sestra pok. dr. Valtazara Bogišića, južo-

slovenskog čuvenog pravnika i istorika, osnovala je zadužbinu na njegovo ime. Ministar prosvjete g. Božidar Maksimović potpisao je rješenje o osnivanju. Zadužbina Bogišićeva ima dvije kuće u Cavtatu, sedam drugih nepokretnih objekata, zatim knjižnicu i muzej pok. dr. Bogišića (vrijednost par milijona Din.). Biblioteka je pretežno specijalno pravnička. Zadužbina je osnovana za prosvjetne svrhe, ali nam bliže namjere nijesu, nažalost, poznate.

* Sarajevskom muzeju poklonio je g. Acim Zimonjić bivši odjelni predstojnik negdašnje b-h zemaljske vlade u Sarajevu, 6 sanduka trgovačkih pisama i tefera stare sarajevske Trgovačke kuće Hadžiristića. Time je, možda i neizravno, udovoljeno onom pozivu, što ga je naš suradnik g. dr. Vasilj Popović, prof. univ. u Beogradu, upravo u svom članku »Trgovina Budimlića u prvoj polovini XIX. stoljeća« u 14. sv. ovog časopisa.

* U »Jutarnjem Listu« (12. I. 1930.) zadužio je g. Franjo Pakaci našu javnost, što je priopćio na koji način feministkinja g. Karin Michaelis, spisateljica djela »Das gefährliche Alter«, prikazuje našu zemlju i narod u kopenhagenskom dnevniku »Politiken« a pod naslovom: »Serbien«. Nije naša stvar da se na ovom mjestu obaziremo na ostalo, što se ne tiče historije i etnografije. No dužni smo citirati onaj navod, koji nas prikazuje egzotičnom zemljom, napose Hrvate. Tu se kaže: »Ona je (u zagrebačkom, Etnografskom odjelu Hrvatskog Narodnog Muzeja) najviše zapazila neku kapu, koja se upotrebljavala za pokrivanje žena, ali tako, da se odmah vanjskim znakom moglo vidjeti, da li je ta žena majka toliko i toliko djece ili je udovica sa djecom ili bez nje, a razumljivo je, da se odmah vidi, ako je koja žena rodila nezakonito dijete. Jao njoj, ako bi odbacila kapu, koja je predstavljala za nju strašnu sramotu i porugu sa svih strana«. Biće svakako zanimljivo provjeriti ovo »otkriće« gospođe Karin Michaelis i raspraviti ga u svjetlu nauke.

* Zagrebačke »Novosti« javljaju u br. 38. (1930.): Društvo za istraživanje domaće povijesti »Bihać« izvelo je nedavno iskopine u Rižinicama između Klisa i Solina, pod upravom danskog arheologa prof. Ejnara Dygve. U Rižinicama je bila otkrivena crkva za koju se držalo da je to samostanska crkva kneza Trpimira. Najnovija istraživanja su to potvrdila. To je bila zapravo starokršćanska crkva, a stari Hrvati su je nešto izmijenili. O svim važnim dokumentima naše povijesti napisat će arheolog Dygve opširnu studiju. U proljeće će se početi sa kopanjem na Gospinom Otoku. Jedan dokumenat split-

ske kurije iz 1307. godine spominje crkvu Sv. Marije i Sv. Stjepana na Gospinom otoku. Sv. Marija je poznata i nju je otkrio još 1878. Don Frane Bulić, a ova druga dosada još neotkrivena crkva mora biti, po mišljenju arheologa, hrvatska kraljevska grobnička crkva posvećena Sv. Stjepanu za kojom se odavna trađa.

* Pod naslovom »Propadanje Gradskog Arhiva« priopćila je »Hrvatska Obrana« u Osijeku (XXVI. br. 34.) ovu vrlo važnu bilješku, koja će, nema sumnje, povoljno za stvar djelovati kod mjerodavnih faktora. Pomenuti tjednik piše:

Ove nedjelje pregledavao je gradski arhiv u pratnji kustosa osječkog muzeja prof. Celestina profesor iz Graza dr. Lutz, koji istražuje kolonizaciju Nijemaca u našim krajevima. Potrebni su mu bili najstariji osječki spisi, pa su mu predložene knjige i protokoli iz polovice 18. stoljeća za vrijeme Marije Terezije, kada Osijek još i nije bio slobodnim gradom, već samo komorskim gradom. Knjige su donešene iz podruma, gdje se nalaze na sačuvanju, pa je konstatovano, da su im korice popljesnivile, a knjige da su iznutra posve vlažne. Prije nekoliko godina čuvala se gradska arhiva na tavanu gradske vijećnice, odakle je na intervenciju pok. banskog savjetnika Bosanca otpremljena u podrum, jer da je na tavanu izložena pogibelji vatre. Podrum je u tu svrhu opravljen i adaptiran, no pošto je zgrada stara, a podrum se ne može zračiti, to je, kako se po ovome vidi, i dalje ostao vlažan i zbog toga posve nepodesan za arhiv. Osijek je doživio polovicom prošlog stoljeća sramotu, da mu je većina arhive prodana mesarima i trgovcima za makulaturu, ono što je preostalo čuva se, no ako arhiv za nekoliko godina mora propasti, a svejedno je, da li će propasti od vatre ili od vlage, onda je šteta, da se uopće što čuva. Ne preostaje, već da se nadu prostorije kako za gradski muzej, tako i za gradski arhiv, jer kad jednom ove dragocjene starine propadnu, nitko ih više na svijetu ne će moći uskrisiti. Ovaj dio arhiva ima vrijednost samo kao povijest grada Osijeka, no trebalo bi pripaziti i na druge arhive javnih ustanova, koji predstavljaju materijalnu vrijednost za građane, jer je na pr. sresko poglavarstvo u Osijeku prodalo kao makulaturu sve spise starije od 1910. godine. Uslijed toga se neki predmeti, osobito zadružni, danas više ne mogu riješiti.

* U 1. br. novoosnovanog beogradskog »Jugoslavenski Glasnik« dao je g. dr. Vlad. R. Petković, profesor univerziteta u Beogradu, izjavu o osnivanju »Društva Prijatelja Narodnog Muzeja u Beogradu«. G. dr. Petković je i upravnik rečenoga muzeja, a kako

je još od početka izlaženja »Narodne Starine« njen saradnik i odličan prijatelj, to napose rado priopćujemo njegovo važno izlaganje:

— Odavno se nosim mišlju i izradio sam statut za osnivanje jednog društva prijatelja Narodnog muzeja u Beogradu, koje bi razvilo ljubav i stvorilo kult prema našim starinama i materijalno pomagalo njihovo očuvanje. Društva ovakvih karaktera imate mnogo na strani. Naročito u Parizu. Samo na primer jedno takvo društvo, prijatelji Luvra, preko godine ubere preko 40—50.000 dinara. Sa takvom se sumom u mnogome koristi muzeju. Onda se lako nabavljaju stvari velike umetničke vrednosti. Pored novčanih priloga, pojedinci poklanjaju muzejima ne samo savremene, nego i divne egipatske, vavilonske i asirske spomenike. Britanski muzej, na primer, delo je takvih plemenitih ljudi. Princ Pavle je kod nas veliki zaštitnik naših umetnika. Vanredno lepu zbirku umetničkih radova predstavlja Muzej savremene umetnosti. Inače, mi nemamo pravih mecena muzeja. Svi nude muzeju da prodaju izvesne stvari a ne da poklone. Mi imamo nekoliko pasioniranih skupljača slika, starog novca i oružja. I to je sve. Pravih filantropa nemamo. Jedno novo društvo, Društvo prijatelja Narodnog muzeja, razvilo bi intenzivno ove jeseni svoju akciju. Za stvaranje nove zbirke umetničkih tvorevina, očuvanje naših srednjevekovnih spomenika i za podizanje svoje zgrade. Muzej je još smešten u privatnoj kući. Zbog nemanja dovoljno prostorija mnoge stvari nisu ni izložene. Leže u podrumu i na tavanu. Kao što sam rekao, ja sam izradio statut Društva prijatelja Narodnog muzeja u Beogradu po kome (član 1) društvo »ima za cilj da radi na podizanju Narodnog muzeja i na proširenju njegovih zbiraka.« Društvo prijatelja Narodnog muzeja davalo bi podsticaja za zaveštanja i poklone; za prebiranje objekata od umetničke, arheološke ili historiske vrednosti. Zatim bi pomenuto Društvo organizovalo konferencije i popularisalo naše spomenike kulture i umetnosti; putem izložaba i kinematografa prikazivati objekte iz oblasti umetnosti, prvenstveno iz srpske i jugoslovenske. Ove jeseni razviće se jedna akcija i na jednom sastanku prijatelja Narodnog muzeja utvrdićemo direktive za dalji rad u ovome pravcu.

„NARODNA STARINA“ sv. 23., IX. knj., 3., br.

U ZAGREBU, 30. XII. 1930.

VLASNIK, GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK :

Dr. JOSIP MATASOVIĆ

PROF. UNIV. U SKOPLJU.

TISAK „TIPOGRAFIJA“ D. D., ZAGREB